

De Feuerstein methode verklaard

Katinka Hol

In oktober 2011 was het Feuerstein Centrum Nederland (FCN) uitgenodigd om tijdens het VBSP-congres de Feuerstein methode te presenteren binnen het thema 'Pedagoog, verklaar u nader'. Een thema dat koren op de molen van een Feuersteiner is. Binnen de Feuerstein methode wordt geen opdracht gegeven, geen vraag gesteld zonder dat daar een logische verklaring voor is. Van begin tot eind wordt elk denk- en leerproces aan een grondige inspectie onderworpen. Wat op het eerste gezicht niet verklaard kan worden, wordt tegen het licht gehouden om de gebruikte cognitieve functies, de denk- en leergereedenschappen, te analyseren, te herkennen en te benoemen.

Het zijn deze functies die we kunnen aanleren en oefenen in een interactie die binnen de Feuerstein methode 'mediatie' genoemd wordt. Mediatie is de interactie tussen de leerling, de leerkracht/opvoeder en de taak. Het zijn de kwaliteit en de kwantiteit van die interactie die van belang zijn. De mediator is de katalysator in het denk- en leerproces: soms noodzakelijk om het proces te doen verlopen, op andere momenten overbodig en buiten gebruik. Uiteindelijk moet bewuste transfer het geleerde zinvol maken. Het LPAD onderzoek wordt gebruikt om een goed beeld te krijgen van de belemmeringen en ontwikkelingsmogelijkheden van het kind (lees steeds: kind, jongere of volwassene).

Inleiding

De Feuerstein methode blijkt een nog onbekende begeleidingsmethode te zijn. Onbekend maakt onbemind, en daar wil ik graag verandering in brengen omdat ik uit ervaring weet dat het mediëren van denk- en leervaardigheden voor alle kinderen bijzonder zinvol is. In mijn bijdrage beschrijf ik de Feuerstein methode, leg ik relaties naar de praktijk en zal ik in het slotdeel uit de doeken doen waarom ik denk dat iedereen die met mensen werkt, kinderen heeft of met ze omgaat, profijt kan hebben van kennis van het mediëren.

Zelf heb ik jarenlang in het basisonderwijs gewerkt en gebruik gemaakt van de Feuerstein methode om mijn leerlingen beter te *leren leren*. Eerst op de Kinderleefkring in Amsterdam, een bijzondere school met volledig inclusief onderwijs en daarna op de Zeven-sprong, een Jenaplanschool. Vanaf 2000 ben ik werkzaam op het Feuerstein Centrum Nederland en werk daar met mensen van 0 tot 100 jaar, mensen met verschillende diagnoses en verschillende gemeten IQ scores:

Professor Reuven Feuerstein.

van gediagnostiseerde laagbegaafde ondervraagden tot hoogbegaafde onderpresteerders. Allen hebben één belangrijke overeenkomst: zij kunnen onvoldoende gebruik maken van hun cognitieve functies om optimaal te kunnen profiteren van het leeraanbod.

De Feuerstein methode in een notendop

Wie is Reuven Feuerstein?

De Feuerstein methode is ontwikkeld door Professor Reuven Feuerstein. Professor Feuerstein (Roemenië, 1921) woont en werkt in Israël in het ICELP, het Feuerstein Centrum aldaar. Kort na de Tweede Wereldoorlog is Feuerstein vanuit Europa, waar hij in Zwitserland zijn studie psychologie had afgerond, naar Israël verhuisd. Daar werkte hij met verweesde en ernstig getraumatiseerde kinderen en jongeren die na de Holocaust terugkwamen uit de verschillende kampen en naar Israël emigreerden. Het is in deze periode dat Feuerstein een begin maakt met de ontwikkeling van de door hem en zijn staf uitgewerkte 'Feuerstein methode'. Dit heeft uiteindelijk geleid tot de ontwikkeling van een internationaal bekend en erkend instituut waar gewerkt wordt met een methode die wereldwijd ingezet wordt.

Wat is de Feuerstein methode?

De Feuerstein methode is een methode om mensen van welke leeftijd dan ook, ongeacht hun soort en mate van handicap en hun IQ, te *leren leren*. Het zijn de onderliggende cognitieve functies die getraind kunnen en moeten worden. Het zijn de vaardigheden om te (leren) denken, problemen op te lossen en te leren. Ze zijn een voorwaarde om ons verder te kunnen ontwikkelen en ons ten volle te kunnen laten profiteren van spontaan (in de dagelijkse praktijk) en opgezet leeraanbod (o.a. begeleiding en onderwijs). Uiteindelijk gericht om, daar waar mogelijk, optimale zelfredzaamheid en zelfstandigheid te creëren. Met de ontwikkeling van cognitieve functies maken we het kind onafhankelijk van onze instructie en aanbod. Ze kunnen zelf bepalen wat ze willen leren omdat ze weten hoe dat moet.

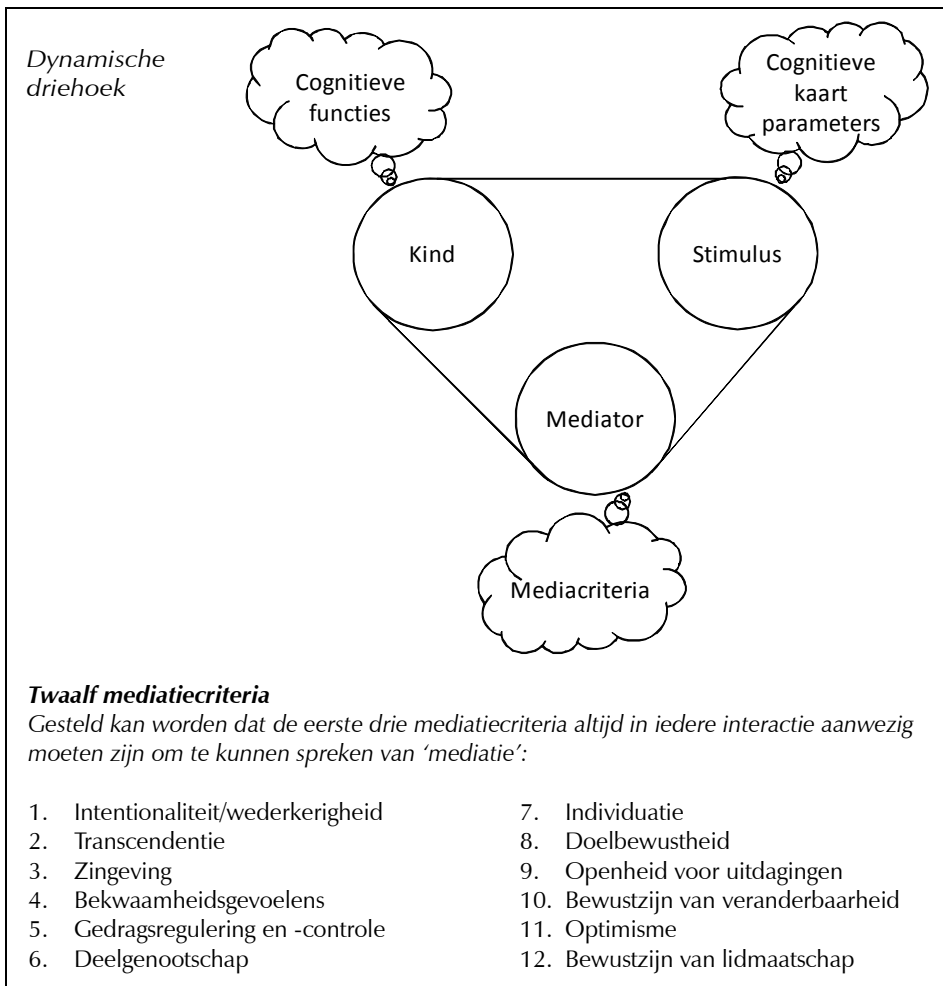

*Chinese spreuk (Lao Tse):
De essentie van de Feuerstein methode! Niet meer en niet minder.*

De gemedieerde leerervaring: een dynamische driehoek

De mediatiecriteria

Mediatie is de interactie tussen het kind en de mediator. Deze interactie bestaat uit een aantal kenmerken (de mediatiecriteria), die de interactie van bepaalde kwaliteiten

De Feuerstein methode is een bijzonder succesvolle methode om kinderen te leren leren. Er is één belangrijk voorwaarde om deze methode in te kunnen zetten: er moet enige wederkerigheid zijn of uitgelokt kunnen worden.

voorziet. De mediator zet deze kwaliteiten bewust in om de ontwikkeling van de cognitieve functies te kunnen laten plaatsvinden en te stimuleren. Ook de noodzakelijke kwantiteit van de mediatie wordt tijdens het werken ingezet en is afhankelijk van de reacties van het kind. Gesteld kan worden dat de eerste drie mediatiecriteria altijd in iedere interactie aanwezig moeten zijn om te kunnen spreken van ‘mediatie’. Mediatie is de essentiële interactie tussen mensen die de cognitieve functies doet ontwikkelen. Het is deze interactie tussen kinderen en hun ouders die een toeschouwer zo kan doen genieten. Het kind aan de hand van zijn ouder, schijnbaar luchtig babbelen over die ene opvallende vogel in het gras. Zeer bewust het principe generaliserend dat er dieren zijn die kunnen vliegen omdat ze vleugels hebben. Oppervlakkig gezien leert het kind dat vogels vliegen, verder analyserend kun je zeggen dat er een aantal cognitieve functies ontwikkeld worden: waarnemen, relevante informatie selecteren, relaties leggen, etc.

Leren is alleen zinvol als de geleerde cognitieve functie ook in andere situaties toegepast kan worden. Tijdens de mediatie wordt het kind gevraagd ‘bridgings’ te maken van de geleerde denk- en/of oplossingsstrategie en de benoemde cognitieve functies naar andere situaties. Bijvoorbeeld: Het kind zegt: “Als ik op het Feuerstein Centrum Nederland (FCN) aan een nieuw werkblad begin, moet ik eerst alles rustig bekijken voordat ik aan het werk ga. Ik moet kijken welke informatie belangrijk is en wat de opdracht is. Als ik op school aan een nieuw hoofdstuk over wiskunde begin, moet ik precies hetzelfde doen. De cognitieve functies: waarnemen, analyseren, bronnen van informatie samenvoegen, het probleem zien en benoemen, moet ik in beide gevallen inzetten.”

De cognitieve functies

De cognitieve functies zijn onze denk- en leerfuncties. Ze zijn onze gereedschappen om problemen en taken te kunnen aanpakken. Door de verschillende cognitieve functies bewust te gebruiken, ontwikkelen we deze en kunnen we ze op een steeds abstracter niveau inzetten. De cognitieve functies zijn in de Feuerstein methode niet hiërarchisch georganiseerd. Hoewel we de verschillende fasen in de denk- en leerprocessen

<i>Inputfase</i>	<i>Verwerkingsfase</i>	<i>Outputfase</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Waarnemen • Systematisch zoeken • Benoemen • Plaatsbepalingen zoeken • Tijdsaanbuidingen zoeken • Constante kenmerken herkennen • Nauwkeurig zijn • Bronnen van informatie samenvoegen 	<ul style="list-style-type: none"> • Het probleem zien en benoemen • Relevante informatie selecteren • Vergelijken • Alle informatie bijhouden • Relaties leggen • Logisch bewijs zoeken • Verinnerlijken • Hypothesen stellen • Teststrategieën gebruiken • Oplossingskader bepalen • Plannen • Woordenschat gebruiken of uitbreiden • Telstrategieën gebruiken 	<ul style="list-style-type: none"> • Je begrijpbaar uitdrukken • Onderliggende verbanden zichtbaar maken • Rustig blijven zoeken • Niet gissen en missen • De juiste woorden gebruiken • Nauwkeurig zijn • Foutloos transporteren • Denken voor reageren

De cognitieve functies.

Een van de IVP instrumenten: analytisch waarnemen.

niet altijd duidelijk kunnen scheiden, kunnen we wel spreken van cognitieve functies die actief zijn in de inputfase, de verwerkingsfase of de outputfase. Op metacognitiefniveau houden we de verschillende processen voortdurend in de gaten en reguleren we o.a. daar waar het mis dreigt te gaan, misgaat of soms achteraf mis is gegaan.

Er zijn 29 cognitieve functies: 8 in de inputfase, 13 in de verwerkingsfase en 8 in de outputfase (zie tabel). Om de verschillende cognitieve functies te kunnen ontwikkelen heeft Feuerstein het Instrumenteel Verrijktings Programma ontwikkeld: het IVP. Het IVP bestaat uit 14 series met werkbladen voor een ontwikkelingsleeftijd vanaf ca. 8 jaar. Voor de ontwikkeling van de cognitieve functies vanaf ca. 3 jaar heeft Feuerstein het IVP-Basic ontwikkeld. Het IVP-Basic bestaat uit een tiental instrumenten ofwel series met werkbladen en concreet materiaal.

Bijzonder is dat met het IVP-Basic materiaal ook met volwassenen gewerkt kan worden. Hoewel de IVP-instrumenten zeer waardevol zijn, is het niet essentieel voor het werken met de Feuerstein methode: de kern, de essentie, is het mediëren. Het is het steeds opnieuw vragen

FIE-Basic De aard van de emotie vaststellen 1

Benoem de emotie:

Legenda: ● Gepaste emotie en juiste interpretatie ● Juiste interpretatie maar verkeerde emotie
 ○ Gepaste emotie maar onverschillig ● Niet relevant

Feuerstein's Instrumenteel Enrijktings - BASIC

IVP-basic: De aard van emotie vaststellen. Elke emotie heeft een belangrijke cognitieve component: betekenis geven en relaties leggen spelen daarin een belangrijke rol. Ze zijn onderdeel van de behandeling op het FCN. R. Feuerstein, © ICELP.

Geen IVP instrument maar het 100-bord van het Montessori materiaal. Meervoudig gehandicapt (lichamelijk en niet horend en sprekend). Tenminste normaal intelligent. Aan ons de taak om ook dit kind zich te laten ontwikkelen!

De Feuerstein methode verklaard

naar het hoe en waarom van de gebruikte denkstrategieën, oplossingsprocessen en de gegeven antwoorden als resultante van de verschillende mentale operaties zoals we de aaneenschakeling van gebruikte cognitieve functies noemen. Het gaat om de bewustwording van de gebruikte cognitieve functies die maken dat het kind ze in andere situaties kan toepassen. De bridgings die tijdens de begeleidingen worden geformuleerd moeten het kind leren die transfer spontaan te gaan maken.

De cognitieve kaart

De stimuli ofwel de taken waarmee de cognitieve functies van een kind ontwikkeld kunnen worden, kunnen heel verschillend zijn. Het kunnen schoolse taken zijn maar zeker ook allerlei taken in de dagelijkse situatie. Als we bijvoorbeeld een kind een opstel laten schrijven heeft het de cognitieve functie 'plannen' nodig.

Leren leren met een andere modaliteit.

a. De doelstellingen in het materiaal:

1. Fasen:

Inputfase
Verwerkingsfase
Outputfase

2. Cognitieve functie of cognitieve operatie die ingezet moet worden.

b. Beschrijving van het materiaal:

3. Inhoud: wat en waarover gaat het.

4. Modaliteit: de wijze waarop het materiaal aangeboden wordt.

5. Complexiteit: aantal informatie-eenheden waarmee gewerkt moet worden.

6. Abstractieniveau: de afstand tussen materiaal en werkelijkheid.

c. Evaluatiekenmerk:

7. Efficiëntieniveau waarop de taak uitgevoerd kan worden.

De cognitieve kaart.

Als datzelfde kind zijn kamer moet opruimen, heeft het ook deze cognitieve functie nodig. Natuurlijk spelen er tegelijkertijd ook andere cognitieve functies een rol. We spreken van een cognitieve operatie wanneer er voor een denk- of oplossingsproces meerdere cognitieve functies nodig zijn. De cognitieve kaart is de 'meetlat' waarlangs we een taak kunnen leggen om een helder beeld te krijgen van de kenmerken van die taak op een zevental gebieden. Op al die gebieden kunnen we een taak veranderen opdat het kind zijn cognitieve functies kan ontwikkelen al werkend aan die taak, gemedieerd door de mediator.

Het LPAD (Learning Propensity Assessment Device)

Het dynamisch onderzoek

Het LPAD is een dynamisch onderzoek dat vele voordelen heeft boven het meer bekende intelligentieonderzoek. Bij een LPAD wordt er een nauwkeurige analyse gemaakt van de verschillende denk- en leerprocessen, de belemmeringen en de ontwikkelingsmogelijkheden van het kind. Zijn sterke en zijn zwakke kanten zijn bron van onderzoek en dienen te worden beschreven. De prestaties van het kind worden met zijn eigen eerdere en latere prestaties vergeleken opdat we antwoorden kunnen vinden op de vraag waardoor de ontwikkeling belemmerd wordt en hoe die belemmeringen weg te nemen. Het geeft een beeld van de manier waarop het kind leert, hoe de transfer van het geleerde verloopt en wat we aan mediatie moeten geven om ervoor te zorgen dat het kind zijn cognitieve functie verder ontwikkelt. Het LPAD geeft de handvatten voor het schrijven van een individueel en passend handelingsplan voor dit specifieke kind. Een LPAD kan individueel afgenomen worden maar ook in grotere groepen. Een gestandaardiseerde norm geeft geen specifieke informatie

Drie dagdelen plezier: met trots laten zien wat je kunt en vol vertrouwen meegaan in het leerproces.

Verschillen tussen Standaard testen en Dynamisch testen.

<p><i>Standaard testen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Fases in ontwikkeling; • Vergelijkingen met een normgroep; • Manifest niveau van functioneren; • Classificatie aan de hand van vooraf gestelde ontwikkelingslijnen; • Voorspellingen voor de toekomst aan de hand van gefixeerde en permanente kenmerken. 	<p><i>Dynamisch testen:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kenmerken en processen in ontwikkeling; • Vergelijken met eigen functioneren op verschillende momenten op verschillende taken; • Meten van leerdispositie / ontwikkelingsmogelijkheden; • Focus op veranderbaarheid gebaseerd op momenten van functioneren op een zeker niveau tijdens het onderzoek; • Zoektocht naar leermogelijkheden en condities waaronder die veranderingen kunnen ontstaan.
---	--

over het kind en is daarmee niet zinvol wanneer men wil denken in individuele ontwikkelingsmogelijkheden. Normen hebben zelden voorspellende waarden voor het individuele kind. Er bestaat zelfs het gevaar van 'selffulfilling prophecy'!

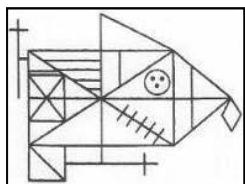
Uitgaan van mogelijkheden: een voorbeeld

N. komt met 10 jaar op het FCN. Hij zit op het speciaal onderwijs. Als hij bij het FCN komt heeft hij al de diagnose 'autistisch'. De eerste maanden zit hij regelmatig onder tafel: niet bereikbaar. Er ontstaat steeds meer contactname. N. gaat steeds meer openstaan voor leeraanbod. Hij ontwikkelt zijn verschillende cognitieve functies, krijgt steeds meer grip op zijn vaardigheden, zijn leermogelijkheden en krijgt vooral ook steeds meer zelfvertrouwen. Op het FCN is hij onderdeel van een groep met drie andere cliënten. N. neemt inmiddels de rol van mediator in de groep. (!) Hij helpt en begeleidt de anderen, helpt ze de antwoorden te vinden zonder de antwoorden voor te zeggen: een ware mediator. Met 12 jaar gaat N. naar een VSO school waar hij met 16 jaar zover is dat hij de hele dag fietsen in een rek kan zetten. Advies van de school: sociale werkplaats. Wens van N.: verder leren. Advies van het FCN: verder leren. N. mag, ondanks zijn 16 jaar, toch in de tweede klas beginnen van een VO-school die hem wel een kans wil gunnen. Na een succesvol jaar gaat N. verder in de richting techniek. Vorige week kwam hij op het FCN een taart brengen: geslaagd, niveau 4! Nu naar een MBO opleiding in de techniek, want daar ligt zijn belangstelling en zijn passie! Daar gaat hij straks een baan in vinden, zijn eigen geld verdienen, op eigen benen staan.

Het handelingsplan

Het verslag van het LPAD is het handelingsplan voor de mediators en andere begeleiders. Het beschrijft de aard en de hoeveelheid mediatie die nodig is om de verschillende cognitieve functies (verder) te doen ontwikkelen.

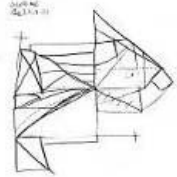

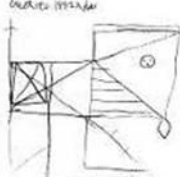
Het complexe figuur (CF) van Rey, één van de onderdelen van het dynamisch onderzoek.

Werkwijze:

1. natekenen;
2. eerste geheugen tekening (spontaan leren);
3. mediatie: het CF leren tekenen: inzet cognitieve functies: nauwkeurig waarnemen, essentiële informatie gebruiken, informatie organiseren, relaties leggen, etiketteren, belangrijke begrippen gebruiken;
4. nogmaals uit het geheugen: het effect van leren.

Met het CF kun je zowel zien dat er leerproblemen zijn als ook het effect van mediatie:

		
<p>1. Natekening: Van een leerling van deze leeftijd met dit niveau kan worden verwacht dat hij het CF redelijk precies kan natekenen.</p> <p>Er zijn in elk geval problemen op het gebied van nauwkeurigheid, waarnemen, analyseren, relaties leggen en plannen.</p>	<p>2. 1ste Geheugen tekening: De IIn heeft moeite met 'spontaan leren' (Op het VO komt een IIn de klas in, gaat zitten, krijgt 45 minuten veel informatie aangeboden over en moet dan zelf weten wat belangrijk is en wat niet..) De hoeveelheid informatie van het CF zijn chaotisch opgeslagen in het hoofd en komen er in chaos weer uit. De problemen in de cognitieve functies die we in tekening 1. zien, komen hier weer terug.</p>	<p>4. 2de Geheugen tekening na mediatie: De mediatie werd klassikaal gegeven. Hoewel de tekening veel minder chaotisch is en gepoogd is de geleerde structuur te gebruiken, is er nog veel informatie verloren gegaan. De verschillende cognitieve functies, nodig om het CF goed te kunnen onthouden en reproduceren, hebben voor deze leerling meer mediatie nodig.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • G. 12 jaar, eerste jaar VO, CITO score 536, schooladvies: VMBO-T. • Groeps-LPAD, begin nieuwe schooljaar VO • Conclusie: leerling met een ernstig leerprobleem • Advies: ontwikkelen van cognitieve functies om te kunnen profiteren van leeraanbod • Verloop: geen RT: leerling werd in november van dat jaar naar het VSO verwezen.... 		

Feuerstein voor iedereen?!!

De Feuerstein methode is een succesvolle methode om ieder mens een stap verder te helpen in zijn ontwikkeling. Op zeer gestructureerde wijze is het voor iedereen mogelijk om kinderen de optimale begeleiding te geven die zij als individu nodig hebben om hun denk- en leervaardigheden te ontwikkelen. Ongeacht het niveau van degene waarmee gewerkt wordt, is er ontwikkeling waar te nemen. De kinderen worden meer zelfstandig en meer intrinsiek gemotiveerd om verder te leren omdat ze weten hoe te leren. Zeker nu, met de grotere groepen waarmee o.a. in het onderwijs gewerkt moet worden, de bezuinigingen op het speciaal onderwijs en de daaraan gekoppelde opdracht van de overheid om kinderen 'binnen boord' te houden, is dit effect meer dan welkom.

Behalve dat kinderen niet alleen veel zelfstandiger worden en eigen verantwoordelijkheid gaan nemen voor hun leren, zien we ook dat ze veel taalvaardiger worden: taal en denken zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ze brengen hun gedachten onder woorden en gaan spontaan logisch bewijs geven voor hun gegeven antwoorden. Ze

gaan gebruikmaken van controlestrategieën waardoor ze gaan leren van hun fouten. Het maken van fouten wordt in een ander daglicht gezien: het is een leermoment en niet een faalmoment. Kinderen maar zeker ook hun begeleiders, gaan andere doelen stellen: leerdoelen in plaats van prestatiedoelen. Prestatiedoelen zijn 'einddoelen' en worden vaak naar beneden bijgesteld om falen te voorkomen. Leerdoelen worden in bereikbare stappen geformuleerd, fouten maken is onderdeel van het leren en hierbij ingecalculleerd.

Een ander belangrijk effect van het gebruik van de gemedieerde leerervaring is dat kinderen leren welke cognitieve functies ze op welk moment nodig hebben. Ze krijgen grip op hun vaardigheden en zijn zich bewust van de dingen die ze wel kunnen en dus ook van de dingen die ze (nog niet) kunnen. Kennis over je vaardigheden geeft zelfkennis en daarmee zelfvertrouwen. Verder is het zo dat, als je weet wat je kunt en daarmee weet wat je niet kunt, je vragen kunt stellen. Vragen stellen is een hele belangrijke onderschatte cognitieve operatie. We zeggen maar wat vaak tegen iemand: "Als je het niet weet, kom je het maar vragen." Wat je daarvoor niet allemaal moet kunnen! Weten welke informatie je allemaal al hebt. Weten welke informatie je niet hebt. Weten welke informatie je nodig hebt om dat gat op te vullen van 'niet weten' en vervolgens ook nog de juiste vraag stellen opdat je de ontbrekende informatie krijgt. Het stellen van vragen is de kern van mediatie waarmee direct het leren stellen van vragen overgedragen wordt.

Het LPAD-onderzoek dat in de Feuerstein methode wordt gebruikt, is een zeer waardevolle manier om recht te doen aan de ontwikkeling van kinderen en te kijken naar de leerproblemen. Het is er niet op gericht het kind te diagnosticeren, in een vakje te stoppen en vervolgens als excuus te gebruiken om niet met dat kind aan het werk te gaan. Iemand met autisme heeft vaak moeite met sociale relaties. In de Feuersteingedachte reageren we dan meteen met: dan moeten we hem dat leren. Aan ons de taak, gebruikmakend van een zeer krachtige leermethode, om de weg te vinden hoe we dat het kind kunnen leren zodat hij in elk geval voldoende vaardigheden heeft op dat gebied zodat hij zich straks in de maatschappij staande kan houden.

Het werken met het door Feuerstein ontwikkelde IVP-materiaal is een genoegen. Naarmate je er langer mee werkt, zie je steeds meer mogelijkheden. Het IVP-materiaal is als warme klei: het laat zich voor ieder kind, jongere en volwassene kneden in de vorm die je als mediator op dat moment nodig hebt. De Feuerstein methode is een positieve methode. "Kan niet, bestaat niet! Ieder mens kan zich zijn leven lang verder ontwikkelen. Als er al een plafond is dan ken ik hem niet", zo zegt Reuven Feuerstein, een wijs man wat mij betreft. Aan ons de taak om ieder mens in zijn ontwikkeling te ondersteunen, zeker nu we weten hoe we dat kunnen doen!

Noot

Meer weten? Zie www.feuerstein.nl of mail naar: info@feuerstein.nl

Literatuur

- Dam, A. van, (2009). *De kunst van het falen*. Amsterdam: Ambo/Anthos.
- Feuerstein, R., Falik, L.H. & Rand, Y. (2006). *Creating and Enhancing Cognitive Modifiability: The Feuerstein Instrumental Enrichment Program*. Jerusalem: ICELP Press.
- Feuerstein, R., Falik, L.H. & Rand, Y. (2005). *The Dynamic assessment of cognitive modifiability*, Jerusalem: ICELP Press.
- Feuerstein, R., Rand, Y., & Rynders, J.E. (1997). *Laat me niet zoals ik ben*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Feuerstein, R., Klein, P.S., & Tannenbaum, A.J. (1994). *Mediated Learning Experience (MLE)*. Londen: Freund Publishing House Ltd.
- Lebeer, J. (2003). *Bouwen aan leren leren*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Vygostky, L.S. (1978). *Mind in society: the development of higher psychological processes* (ed. by Michael Cole), Cambridge (Mass.).

Verwachte publicatie:

- Wit, M. de, & Lebeer, J. - werktitel: *Worden die je bent*.
Verwacht: juni 2012.

De Feuerstein methode verklaard